

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата наук з фізичного виховання та спорту,
професора Долбишевої Ніни Григорівни
на дисертаційну роботу **ЧИЖЕВСЬКОЇ НАДІЇ ВАСИЛІВНИ**
на тему «**Формування здібностей дітей 4-6 років до занять
інтелектуальними видами спорту (на матеріалі шашок)**»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 01 –
Освіта/Педагогіка, за спеціальністю 017 – Фізична культура і спорт

Актуальність дисертаційної роботи.

Популярність інтелектуальних видів спорту в міжнародному спортивному русі на всіх етапах їх розвитку не знижується та набувають свого розвитку на всіх континентах світу. Інтелектуальні види спорту є інструментом розвитку інтелектуальних здібностей (уваги, мислення, пам'яті, мовлення, творчості тощо) та є найбільш важливими в процесі навчання гри, зокрема в шашки.

В Положенні «Про організацію навчально-тренувальної роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл» (2015) та навчальній програмі ДЮСШ з шашок (2009) зазначено, що мінімальний вік вихованців для занять шашками для дівчат та хлопці є 6 років. Однак, ураховуючи вікові особливості розвитку психічних процесів у дітей дошкільного віку (Г.С. Костюка, 1959-1989; Л.С. Виготський, 1984-2005; В.З. Антонюк, 2013; В.С. Мухіна, 2020 та ін.) початок гри в шашки можна починати з 4-х річного віку, в гра в них може бути як засіб розвитку інтелектуальний (когнітивних) здібностей дитини.

Враховуючи зазначене, актуальним є впровадження занять інтелектуальних видів спорту (зокрема шашок) в програму дошкільних навчальних закладів з метою розвитку когнітивних здібностей дитини, що обумовило актуальність дисертаційного досліджень.

Мета роботи: обґрунтування та розробка програми навчання гри в шашки дітей 4-6 років для розвитку їх когнітивних здібностей.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми Плану науково-

дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2016-2020 рр. 1.13 «Технологія проектування інформаційного середовища закладу вищої освіти з фізичної культури і спорту» (№ державної реєстрації: 0119U000308) та теми Плану науково-дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2021-2025 рр. 1.7 «Теоретико-методологічні засади розвитку кіберспорту та інтелектуальних видів спорту» (№ державної реєстрації 0121U108211). Внесок здобувача, як співвиконавця теми, полягав у розробці програми навчання гри в шашки для дітей 4-6 років та її впровадження в дошкільні установи.

Наукова новизна дисертаційної роботи.

Наукова новизна в повній мірі відповідає результатам дослідження, а саме, вперше: обґрунтовано підхід до навчання гри в шашки дітей 4-6 років в дошкільних закладах освіти для покращення когнітивних здібностей дітей та розроблено алгоритм, що містить 15 складових; розроблено програму навчання гри в шашки дітей 4-6 років, що містить 4 етапи і спрямована на розвиток загальних та спеціальних здібностей, серед яких інтелектуальні, комунікаційні і творчі, когнітивні характеристики (логічне мислення, увага та уява), вміння планувати свої дії та їх наслідки, діяти в межах правил; доведено сприятливий вік дітей 4-6 років для початку занять інтелектуальними видами спорту, зокрема шашками, в якому активно розвиваються сприйняття, пам'ять, увага, логічне мислення, уміння приймати рішення, які є значущими для шашкіста; обґрунтовано педагогічні умови навчання гри в шашки дітей 4-6 років в закладах дошкільної освіти при проведенні гурткової роботи; визначено значущі якості та здібності шашкіста-початківця для формування спортивної майстерності та високого рівня гри у дорослому віці, серед яких мотивація грати, наполегливість в досягненні мети, здатність запам'ятовувати правила, позицію на дошці або гру, здібності до навчання гри в шашки, здібності до тривалої концентрації уваги; визначено значущість складових розвитку дитини 4-6 років для подальших занять інтелектуальними видами спорту: когнітивної, соціально-емоційної, мовленнєвої та фізичного розвитку;

Окрім цього доповнено дані щодо використання тестів і показників для оцінки та визначення когнітивних здібностей дітей дошкільного віку при навчанні гри в шашки та підтверджено дані позитивного впливу занять інтелектуальними видами спорту на фізичний та психічний розвиток дітей.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці програми навчання гри в шашки дітей дошкільного віку, її впровадження в

гурткову роботу дошкільних навчальних закладів, що дозволяє впливати на інтелектуальний розвиток дитини, сприяє підготовці дітей до школи, рекомендувати здібним до інтелектуальних видів спорту дітям займатися в спеціалізованих спортивних групах в ДЮСШ, наданні практичних рекомендацій до впровадження навчальної програми гри в шашки для дітей 4-6 років через Національну федерацію шашок України, освітні та спортивні інституції.

Результати досліджень було впроваджено в навчальний процес кафедри кіберспорту та інформаційних технологій Національного університету фізичного виховання і спорту України при викладанні дисципліни «Інноваційні технології у практиці фізичного виховання і спорту» на 4-му курсі першого бакалаврського рівня. Отримані дані можуть бути використані вихователями, психологами в дитячих дошкільних установах, тренерами з інтелектуальних видів спорту, функціонерами, що істотно підвищить ефективність пошуку та підготовки дітей в інтелектуальних видах спорту, зокрема в шашках. Результати досліджень апробовано і впроваджено в практику роботи ГО «Національна федерація шашок України» та в дошкільні заклади № 18, 28 м. Біла Церква. (Про впровадження результатів свідчать акти, які наведені в додатках В, Г, Д, Е).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення дисертації, висновки достатньою мірою обґрунтовані теоретичними та експериментальними даними, відповідають меті, завданням, об'єкту та предмету дослідження. Ступінь вірогідності отриманих результатів забезпечується необхідною тривалістю написання дисертаційної роботи (2019-2023 р.), тривалістю педагогічного експерименту (березня 2021 р. по березень 2022 р.), кількістю респондентів, які прийняли участь у опитуванні (28 тренерів з шашок, середній вік респондентів склав 43,4 роки, стаж роботи – 26,35 та 38 батьків дітей), кількістю експертів (14 експертів, а саме тренери та висококваліфіковані спортсмени, гросмейстери), підбором стандартних психологічних тестів (понад 15 тестів), кількістю учасників педагогічного експерименту (36 дітей: 17 з них склали основну групу, 19 – контрольну групу), з визначення використанням методів математичної статистики, таких як: середнє арифметичне значення ($\bar{x}$), середнього квадратичного відхилення (S), коефіцієнт конкордації Кендалла, критерій узгодження Пірсона - χ^2 - критерієм; точний критерій Фішера, Фрідмана та Вілкоксона.

Достовірність отриманих результатів забезпечується адекватністю методів меті і завданням роботи, достатнім обсягом і репрезентативністю емпіричного матеріалу.

Це забезпечує високий рівень наукової обґрунтованості положень, які розроблені в дисертації.

Характеристика основних положень роботи.

Матеріали дисертаційного дослідження викладено на 243 сторінках тексту комп'ютерного набору державною мовою (176 сторінок основного тексту). У структурі дисертаційної роботи виділено: анотацію двома мовами (державною та англійською), список публікацій здобувача за темою дисертації, зміст, перелік умовних позначень та скорочень, вступ, п'ять розділів та висновки до них, загальні висновки, практичні рекомендації, список використаних джерел, 8 додатків. Цифровий матеріал дисертації ілюстровано 16 таблицями та 26 рисунками. Список використаних джерел складається з 254 найменування, з яких 163 іноземні.

У **вступі** дисертаційної роботи обґрунтована актуальність роботи, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, наведені методи дослідження, розкрито наукова новизна, відображено особистий вклад автора, наведено дані про апробацію результатів дослідження і їх впровадження в практику, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Сучасні проблеми підготовки та розвиток здібностей дітей до занять інтелектуальними видами спорту»** проаналізовано стан досліджуваної проблеми, а саме: характеристика інтелектуальних видів спорту в системі міжнародного спортивного руху, особливості підготовки та відбору дітей в інтелектуальних видах спорту та шашках, вікові особливості дітей 4-6 років та їх урахування при заняттях інтелектуальними видами спорту, розвиток здібностей особистості в процесі занять інтелектуальними видами спорту.

Наприкінці першого розділу наведені висновки, в яких відображаються основні теоретичні положення дисертаційного дослідження, зокрема: заняття інтелектуальними видами спорту суттєво збільшує об'єму спеціалізованої професійної пам'яті відмінно з об'ємом загальної пам'яті; у спортсменів високого рівня підвищена здатність до узагальнення та логічних зв'язків; заняття інтелектуальними видами спорту позитивно впливає на успішність навчання дітей в школі та на рівень їх інтелекту; спостерігається тенденція до видового розширення інтелектуальних спорту, які розглядаються як інструмент розвитку дитини; проблемним питанням залишається залучення

дітей до занять інтелектуальними видами спорту для розвитку їхньої особистості і найбільш здібних з них до подальших занять на всіх рівнях спортивного удосконалення; у нормативно-правових документах для інтелектуальних видів спорту (шахи, шашки, го) мінімальний вік зарахування учнів становить 6 років, і може бути зменшений в окремих випадках на 1-2 роки, що підкреслює тенденцію омолодження початку занять спортом та необхідність поетапного відбору здібних дітей та підлітків під час проведення різноманітних змагань, сеансів одночасної гри; гра в шашки дозволяє дітям встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, мислити образно, розвивати пам'ять, когнітивні здібності, здійснювати гармонійний розвиток, ефективніше готувати дитину до навчання.

Результати досліджень даного розділу представлено в 9 публікаціях.

У другому розділі **«Методи та організація дослідження»** надано методи, що використовувались відповідно до об'єкту, предмету, мети і завдань дослідження, представлено організацію досліджень. Для реалізації поставленої мети та завдань дослідження в дисертаційній роботі використано широкий діапазон методів дослідження: аналіз науково-методичної та спеціальної літератури, нормативних документів та даних мережі Інтернет; аналіз навчальних програм з інтелектуальних видів спорту; опитування; педагогічне спостереження, педагогічний експеримент та тестування; метод експертних оцінок; методи математичної статистики.

Розкрито організацію дисертаційного дослідження, яка здійснювалася у три етапи протягом 2019-2023 року.

У третьому розділі **«Обґрунтування доцільності занять інтелектуальними видами спорту дітей 4-6 років»** в логічній послідовності надана характеристика розвитку здібностей дітей дошкільного віку, зокрема когнітивного (уваги, пам'яті, мислення, творчості), соціально-емоційного (соціальних навичок, розуміння і вираження емоцій, розвиток самосвідомості та емоційного інтелекту, емоційної свідомості, сприйняття і розуміння емоцій у інших, взаємодія з однолітками, розвиток самоконтролю, формування соціальних ролей), мовленого (словникового запасу, граматичних навичок, комунікативних вмінь, звукової структури мови, навичок читання та письма) та фізичного (моторики, розширення фізичних навичок, експериментування з рухами, розвиток координації та ритму рухів, формування здорового способу життя), а також їх значущість на підставі експертної оцінки (14 тренерів, спортсмени високої кваліфікації, гросмейстери) з коефіцієнтом конкордації Кендалла $W=0,66$, що свідчить про наявність середнього ступеня узгодженості думок.

Здійснено аналіз навчальних програм для дитячо-юнацьких

спортивних шкіл з інтелектуальних видів спорту щодо його змісту і початку занять інтелектуальними видами спорту та експертної оцінки до залучення дітей саме з 4 років з наявністю середньої ступеню узгодженості при коефіцієнт конкордації Кендалла $W = 0,61$.

Визначено особливості побудови та зміст занять шашками дітей дошкільного віку, яка включає в себе теоретичну та практичну підготовку, зокрема навчально-ігрову, змагальну та аналітичну практики. Крім цього наведені особливості психологічної та фізичної підготовки як допоміжних види спортивної підготовки в шашках. За результатами експертної оцінки ($n=28$) визначено найбільш значущі якості та здібності дитини як спортсмена-початківця для формування спортивної майстерності та високого рівня гри у дорослому віці та їх критеріїв, значущість психологічних та психофізіологічних показників, здібності до прояву тактичних вмінь та навичок, здібності до засвоєння технічних дій та прийомів, фізичної підготовленість та супутні характеристики стану шашкістів, теоретичних знань.

Обґрунтовано доцільність занять шашками дітей 4-6 років на підставі порівняння думки фахівців (28 тренерів) та батьків (38 батьків), які виступали зацікавленими особами та відображали думки дітей дошкільного віку. Результати свідчать, що є позитивний вплив занять шашками саме в дошкільному віці, зокрема покращується концентрації уваги, вміння будувати логічні зв'язки, посидючість, просторове мислення, розвиваються математичні здібності, уява, комунікабельність, мислення, лідерські якості, підвищується дрібна моторика, соціалізація, вміння вирішувати конфліктні ситуації тощо.

Результати досліджень даного розділу представлено в 6 публікаціях.

У четвертому розділі **«Обґрунтування та розробка програми навчання гри в шашки дітей дошкільного віку»** представлено:

- специфічний підхід до розробки програми навчання гри в шашки на основі особистісного, диференційованого, комплексного та системного, які ґрунтуються на: вікових особливостей; гри як навчального інструменту з простими правилами та використанні візуальних допоміжних засобів (ілюстрації, анімації); розвивальних завданнях; заохочені та позитивному підсилення; гри в команді, при цьому підтримуватися поступовості в навчанні, певного рівня фізичної рухової активності та гнучкості залежно від інтересів і здібностей конкретної групи дітей;

- алгоритм побудови програми, який охоплює мету та завдання, зміст занять (спрямованих на розвиток мислення, вивчення основних тактик, засвоєння принципів виграшу, планування ходів для досягнення перемоги),

планування занять на рік, методи, засоби, інвентар та місце навчання та взаємодії з дітьми, контингент, розклад та тривалість занять, оцінювання та мотивацію, залучення батьків, спостереження за прогресом, особливості адаптації, підвищення складності та змістовності програми;

- навчальна програма гри в шашки дітей 4-6 років на рік, адаптованої до вікових особливостей та тривалістю 1,5 роки на основі результатів опитування тренерів (n=28), яка наведена в структурній схемі та включає в себе мету, форми проведення, засоби, етапи підготовки у відповідності до віку, термін навчання, кількість тем, кількість занять на тиждень та спрямованість етапу навчання;

- особливості впровадження програми навчання гри в шашки дітей 4-6 років;

- загальна характеристика ефективності впровадженої програми та впливу гри в шашки на розвиток когнітивних здібностей;

- оцінка впливу занять інтелектуальними видами спорту (шашками) на психічний та розумовий розвиток дітей 4-6 років, зокрема рівень прояву стійкості уваги, пам'яті, мислення й творчих здібностей, за 4-ьох бальною шкалою (високий, достатній, середній, низький) та особистісної сфери за тестом Вартегга. Результати свідчать про достовірний приріст показників в основній групі за T-критерію Вілкоксона при $p \leq 0,05$.

Результати досліджень 4 розділу представлені в 5 публікаціях.

У п'ятому розділі «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» проведено узагальнення теоретичного аналізу і експериментальних даних. Показано, які результати доповнюють та підтверджують результати досліджень інших авторів. Представлено результати, які мають наукову новизну в якості отриманих вперше.

Загальні **висновки дослідження** в повній мірі розкривають вирішення поставленої мети та завдань дисертаційного дослідження.

Наведені практичні рекомендації спрямовані на допомогу тренеру-вихователю, дітям та батькам раціонально побудувати процес навчання.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором.

Наукові результати дисертації висвітлені в 15 наукових публікаціях: 3 статті у наукових виданнях з переліку наукових фахових видань України, 1 стаття у періодичному науковому виданні Чорногорії, проіндексованому в базі даних Scopus (Q3); 9 публікацій апробаційного характеру; 2 публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Зауваження щодо змісту дисертації та анотації.

Оцінюючі підготовлений матеріал дисертаційної роботи можна зробити деякі зауваження, які не впливають на загальну позитивну оцінку:

1. У розділі 4 підрозділ 4.1. «Обґрунтування підходу, алгоритму побудови програми та педагогічних умов навчання гри в шашки дітей дошкільного віку» автор чітко обґрунтовує підходи та надає алгоритм побудови програми, однак не зазначає та не розкриває педагогічні умови навчання.

2. В розділі 4 підрозділі 4.4 «Оцінка впливу занять інтелектуальними видами спорту (шашками) на психічний та розумовий розвиток дітей 4-6 років» автор для визначення рівнів прояву стійкості уваги, пам'яті, мислення та творчих здібностей використовує 4-х рівневу шкалу оцінки (високий, достатній, середній та низький). Виникає питання: «Чому в таблицях 4.1, 4.3, та 4.5 дисертаційної роботи середній та низький рівень наведений в одному стовбці?».

3. Автором проаналізовано достатня кількість літературних джерел та Інтернет ресурсів, зокрема 254 найменувань, з яких 163 зарубіжних, і це відповідає дійсності, але незрозуміло чому окремі літературні джерела не зазначені у відповідності до їх оригіналу видання, наприклад, 1-3, 8,-10, 17, 39. 49, 50, 64, 65, 69, 70 та ін.

4. Дисертаційна робота має велике практичне значення у вигляді підходів, алгоритму, характеристику програми, особливості її впровадження, послідовності навчання, використання різноманітних ігор, варіанти побудови та проведення занять для зацікавленості дітей до навчання гри в шашки, різні фізичні вправи та активності для різноманітності та активного розвитку дітей дошкільного віку тощо, які бажано оформити як методичні рекомендації, що значно підвищить практичну цінність роботи і буде доступним матеріалом для тренерів з шашок.

Висновок.

Дисертаційна робота **Чижевської Надії Василівни** за темою «**Формування здібностей дітей 4-6 років до занять інтелектуальними видами спорту (на матеріалі шашок)**», є завершеним самостійним дослідженням, має наукову новизну, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії»

(Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44), а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт.

Кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
професор, декан факультету фізичної культури і спорту
Придніпровської державної академії
фізичної культури і спорту

Ніна ДОЛБИШЕВА

Підпис Ніни Долбишевої підтверджую:
професор, проректор з наукової діяльності
Придніпровської державної академії
фізичної культури і спорту

Наталія МОСКАЛЕНКО